

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 2 2014 | ÅRGÅNG 18

Bokförlaget THALES

TULSA JANSSON: *Du har svaren! Filosofi till vardags*, Stockholm: Bromberg's förlag, 2012.

I BOKEN *Du har svaren! Filosofi till vardags* beskriver Tulsa Jansson rörelsen för filosofisk praxis, vars utövare vill låta skolor, företag och organisationer använda filosofin som ett redskap för reflektion, men som också erbjuder samtal med enskilda. De filosofiska praktikererna har därmed gett sig i kast med att popularisera filosofin. Jansson skriver dessutom själv en föredömligt lättläst prosa.

Du har svaren! består av två delar. I första delen presenteras teorin bakom filosofisk praxis. I andra delen beskrivs dess tillämpning. Mest intressant är här utdrag från Janssons egna samtal med klienter, vilka hon kallar för »gäster». Samtalen mellan den filosofiska praktikern och hennes gäst sker i en form som närmast påminner om besök hos psykolog eller kurator, även om Jansson själv betonar att det inte rör sig om någon form av eller ersättning för terapi. En viktig skillnad mellan terapi och det filosofiska samtalet är att det i det senare behandlas rent filosofiska frågor, och att personliga fakta om gästen i största möjliga mån hålls utanför.

Samtalen mellan Jansson och hennes gäster utgör en stor del av behållningen med boken. Så här ser till exempel en dialog mellan Jansson och Fru V ut:

[Filosofisk praktiker (FP)]: Vad är mod?

Fru V: Jag är modig! I politiska sammanhang talar jag ofta inför stora grupper och där känner jag att de litar på det jag säger och att jag har pondus.

FP: Men är det modigt att göra saker man är bra på? Det som är modigt för mig behöver inte vara modigt för dig, menar jag. Om du står och talar för grupper och lider och är skräckslagen men trots detta talar, då tänker jag att det är mod, men kanske inte om du är helt bekväm med detta även om andra tycker du är modig. Vad tycker du om detta?

Fru V: Ja, det stämmer nog. Då vill jag definiera mod som att våga ge sig ut i det okända. (2012, ss. 77–78)

Trots bokens förtjänster finns även utrymme för kritik. Jag ska här ta upp två aspekter där *Du har svaren!* kunde förbättrats. För det första borde filosofin fått ett större utrymme. För det andra är idén att filosofen bör ta gästens perspektiv tveksam ur en moralisk synvinkel.

Angående den första punkten beskriver visserligen Jansson filosofin träffsäkert, som när hon säger att »moralfilosofi handlar om hur jag bör leva och politisk filosofi handlar om hur vi bör leva tillsammans» (s. 24). Hon lyfter också fram det frigörande tankearbete som filosofi innebär. Men det är problematiskt att det filosofiska innehållet främst tar sig formen av ett fåtal citat från kända filosofer. För även om boken på detta sätt hålls lättbegriplig så ges aldrig tid att diskutera de filosofiska frågorna mer ingående. När Jansson citerar Kant säger hon till exempel att »[d]en tyska filosofen Immanuel Kant sa att man inte ska behandla människor enbart som medel utan som mål i sig» (s. 98). Hon konstaterar sedan, helt korrekt, att vi enligt Kant ska behandla även oss själva som mål och inte bara som medel. Men den som är nyfiken på Kants filosofi blir snart besviken, för Jansson säger bara att detta för henne betyder att »du har ett existensberättigande som går utöver det du gör» (s. 98). Och även om Kant hade hållit med så vore det i så fall knappast unikt för hans filosofi: så gott som alla moraliska teorier går med på att vi har ett existensberättigande utöver det vi gör, i den mån moraliska teorier alls uttalar sig om vårt existensberättigande.

Ibland blir resultatet dessutom förvirrande. När Jansson skriver att John Stuart Mill »var en engelsk filosof som förespråkade nyttoetik, så kallad utilitarism» (s. 106), är detta visserligen sant. Men utan vidare förklaring av utilitarismen får vi sedan i nästa mening veta att Mill »menade att det rätta för varje människa är att hon fritt ska få följa sina önskningar, hur märkliga de än kan te sig, utan att vi eller staten har rätt att hindra dem. Undantaget är om önskningarna kan skada andra» (s. 106). Även detta stämmer bra överens med Mills idéer. Men Jansson ger här läsaren intrycket att utilitarismen och Mills frihetsprincip är densamma. Och även om

Mill anammade sin frihetsprincip på utilitaristiska grunder, kan man ju acceptera frihetsprincipen men inte utilitarismen; eller utilitarismen men inte frihetsprincipen. Föreställ dig till exempel att det när människor fritt följer sina önskningar produceras en mindre total mängd lycka än vad som annars vore möjligt. Då måste vi välja mellan utilitarismen och frihetsprincipen.

Senare presenteras utilitarismen, efter dygd- och pliktetik, som den teori enligt vilken »[o]m handlingen leder till att den totala lyckan i världen ökar, så är den rätt« (s. 114).¹ Därefter säger Jansson om samtliga tre moralteorier att de kan »leda till absurda situationer i vissa fall, så det verkar inte rimligt att följa någon av dem slaviskt om man är intresserad av att göra det »rätta«» (s. 114). Frågan är dock hur vi ska förstå detta påstående. Taget ur sitt sammanhang verkar det vara ett uttryck för vad som inom moralfilosofin kallas partikularism. Enligt partikularismen finns det inte några sanna moraliska teorier som förklarar vad som är rätt och fel i alla handlingssituationer, men det är ändå sant i varje enskilt fall att ett eller flera handlingsalternativ är rätt.² Partikularismen rimmar på så sätt väl med tanken att vi kan göra det »rätta«, men att det inte finns någon moralisk teori som vi »slaviskt« bör följa. Partikularismen är dock kontroversiell, och har Jansson den i åtanke borde hon även ge oss skäl för att acceptera den.

Kanske menar Jansson istället bara att ingen av våra hittills kända teorier undviker absurda konsekvenser, och att ingen av dem därför är korrekt. Man kan då invända att det nog är ett orimligt krav på en moralteori att den inte ska ge några som helst absurda utfall. I så fall har vi nog inte skäl att hålla någon teori för sann, inklusive hittills okända teorier, vilket inte tycks rimligt.

Kunde Jansson använt sig av filosofin på ett annat sätt? Forskare arbetar ständigt med att förbättra vår förståelse av olika filosofiska teorier. Janssons bok hade blivit bättre om hon gett en bild av deras arbete. Det hade inte behövt ta över hennes bok, men vi kunde i kortare passager fått bekanta oss med hur nutida filosofer försökt besvara traditionella filosofiska problem. Vi kunde exempelvis fått läsa om hur Kants efterföljare brottats med att formulera en vetting version av det kategoriska imperativet, hur utilitarister kämpat

med att hitta en rimlig definition av lycka, eller hur vissa moralfilosofor försvarat jakten på generella teorier gentemot tidigare nämnda partikularister. Samtliga dessa problem är i sig fascinerande och kan presenteras (om än inte lösas) på några få sidor.

Stundvis påbörjar Jansson också sådana diskussioner – som när hon tar upp frågan om det är bättre att vara en olycklig gris än en lycklig intellektuell (ss. 89–90) eller diskuterar argument för och emot köttätande (ss. 114–116). Men det är för kort och för lite. Läsaren ges bilden att filosofi främst handlar om att utan förkunskaper sätta sig ner och resonera. Men filosofer har tagit oss långt på vägen mot att förstå filosofiska problem, och lär vi oss vad de har sagt slipper vi utföra ett dubbelt arbete.

Filosofisk praxis bedrivs antingen genom gruppsamtal, i form av caféer eller barngrupper med organiserad filosofisk diskussion, eller i form av enskilda samtal mellan en praktiker och hennes gäst. Min andra synpunkt på *Du har svaren!* rör just hur de enskilda samtalen går till. Jansson skriver här att praktiker »är inspirerade av ett så kallat sokratiskt ideal som innebär att vi tänker oss att en människa bär på en stor mängd visdom» (s. 19). Hon skriver vidare att:

en grundtanke, influerad av Sokrates [...] är att vi själva redan har den kunskap vi behöver, men att vi kan behöva hjälp och verktyg för att plocka fram den. Särskilt när vi står inför stora frågor kan det vara svårt att hålla tanken klar och behålla en konstruktiv distans till sitt dilemma. (s. 29)

Angående Sokrates trodde han att vi »har den kunskap vi behöver» eftersom all kunskap enligt honom är medfödd, och därför återerinnras snarare än lärs in efterhand. Sokrates är också känd för hur han i Platons dialog *Menos* försöker visa hur en slavpojke kan fås att återerinnra kunskaper om geometri endast genom att svara på ett stort antal frågor. Men hans syn på kunskap som medfödd ter sig väl knappast rimlig idag. Det ligger närmare till hands att misstänka Sokrates för att genom sina frågor utbilda slavpojken.

Däremot kan så klart Jansson mena något annat med ett »sokratiskt ideal». Hon kan mena enbart att praktikern ska ta gästens

åsikter på allvar, och inta en positiv attityd till gästens förmåga att lära sig något nytt samt korrigera felaktiga föreställningar. Kanske krävs det dessutom, precis som hos Sokrates, en ödmjukhet hos praktikern inför hennes egen kunskapsnivå.

Jag har inga invändningar mot ett dylikt »sokratiskt ideal». Däremot ställer jag mig frågande till vissa andra formuleringar hos Jansson, likt de följande:

En filosofisk praktiker är inte någon auktoritet i samtalet i den mening som man kan uppleva med en läkare eller psykolog. Vi är inte utbildade att diagnosticera, vi behandlar inte och har ingen annan typ av kunskap än den som gästen har. (s. 29)

En filosofisk praktiker moraliserar som sagt inte över gästens ståndpunkter och kommer inte med råd, utan studsar bara tillbaka bollen till gästen. [...] Gästen får vara sin egen domare och rådgivare. Idealet är att som filosofisk praktiker vara så fördomsfri som möjligt. Att faktiskt vara fördomsfri är förstås inte möjligt, men man kan åtminstone försöka vara varse sina egna preferenser så att man undviker att medvetet styra och påverka gästen. (s. 37)

När man kommer till en filosof med ett moraliskt dilemma är det alltså viktigt att förstå att man inte kommer få ett svar utifrån någon speciell idé om vad som är det rätta. Istället ges man möjligheter att utforska sin egen moral och hur man kan rättfärdiga sina handlingar utifrån denna. (s. 112)

Här verkar Jansson hävda åtminstone tre saker, nämligen: (a) att praktikern inte har någon annan typ av kunskap än gästen, (b) att praktikern inte bör försöka påverka gästen och (c) att gästen bör ges möjlighet att utforska sin egen moraluppfattning och hur hen kan rättfärdiga sina handlingar utifrån denna.

Angående (a) så är detta påstående nog helt enkelt falskt: praktikern har rimligen kunskaper inom åtminstone filosofiska frågor som gästen saknar. För övrigt är det ju just dessa kunskaper som gör praktikern till en lämplig samtalspartner.

Angående (b) och (c) finns det, som jag ser det, två tolkningar. Å ena sidan tyder formuleringar som »[g]ästen får vara sin egen domare och rådgivare» samt »[i]stället ges man möjligheter att utforska sin egen moral» på att gästen ses som en moralisk auktoritet – gästens egna uppfattningar, inklusive hennes moraluppfattning, ska genomsyra samtalet, och filosofen har inte i uppgift att förebrå eller kritisera gästen för hennes trosföreställningar. Åtminstone gäller detta så länge inte gästens föreställningar är inkonsistenta. Problem uppstår dock om praktikern träffar en människa som har direkt felaktiga föreställningar om rätt och fel, likt en person med homofoba eller rasistiska åsikter. Ska då praktikern hjälpa denna människa att rättfärdiga hennes moraluppfattning? Många filosofer som är aktiva i samhällsdebatten har ju istället strävat efter att förändra hur människor tänker i moraliska frågor. De har bland annat argumenterat för att vi måste ge mer pengar till fattigdomsbekämpning, sluta äta kött, minska våra koldioxidutsläpp, och ta emot fler flyktingar och utsatta. Filosofer som Peter Singer och Toby Ord föregår dessutom med gott exempel genom att ge en stor del av sin inkomst till välgörenhet. Har praktikern inte någon motsvarande uppgift att få sina gäster att överge felaktiga föreställningar i moralfrågor, även om detta inte hjälper gästerna att rättfärdiga sina egna föreställningar om rätt och fel?

En annan möjlighet, och en i min mening rimligare sådan, är att praktikern visserligen har djupare kunskaper om rätt och fel, eller åtminstone om vilka filosofiska positioner som är rimligare än andra, men att det bästa sättet att i praktiken förbättra människors tänkande och handlande är att utgå från deras egna perspektiv. Detta kräver dock en aktiv och ifrågasättande praktiker som använder sina kunskaper till att styra samtalet åt rätt håll. Janssons dialoger med hennes egna gäster tyder på att detta är hur praktikern faktiskt arbetar, men hennes beskrivning av teorin bakom filosofisk praxis tyder på motsatsen. Här hade det behövts ett klargörande.

Trots ovanstående kritik överväger det goda i *Du har svaren!* dess brister. Framför allt är boken ett modigt försök att få filosofin att

ta större plats i samhället. Jag hoppas att forskarsamhället låter sig inspireras av henne såväl ambitions- som stilmässigt.³

→

Simon Rosenqvist

Noter

1 Läsaren bör uppmärksammas på att det finns en bättre och mer vedertagen formulering av utilitarismen, nämligen att en handling är rätt om och endast om den producerar minst lika mycket lycka som varje alternativ handling som agenten kan utföra. Det finns åtminstone två problem med att istället, som Jansson gör, formulera utilitarismens riktighetskriterium som »om handlingen leder till att den totala lyckan i världen ökar, så är den rätt». För det första kan ju en handling öka den totala mängden lycka i världen utan att öka den i så stor utsträckning som möjligt, i vilket fall utilitaristen vill säga att handlingen ändå är fel. För det andra kan agenten ha att välja på endast handlingar som minskar den totala mängden lycka, i vilket fall den eller de handlingar som minskar lyckan i minsta möjliga utsträckning är rätt.

2 Att förklara vad som är rätt och avgöra vad som är rätt är dock två olika saker. Vi kan till exempel hävda att det inte finns några teorier som förklarar vad som är rätt och fel i alla situationer, men att vi likväl kan använda teorier som tumregler för att avgöra vad som är rätt och fel.

3 Jag vill tacka Jens Johansson och Milena Siegrist för värdefulla kommentarer.